

Polačko Jozef

Doctor of Political sciences, Doctor of Theology, Doctor of Ethics
College of International Business ISM Slovakia in Prešov
1 Duchnovičovo námestie
Prešov 080 01, Slovak Republic
admin@ismpo.sk

WOJCIECH SŁOMSKI : FILOZOFIA SZTUKA MYŚLENIA

Wojciech Słomski je poľským filozofom, ktorý je pomerne známy vo vedeckých kruhoch aj na Slovensku. Jeho dielo v oblasti filozofie, etiky i ďalších disciplín je pomerne rozsiahle. V čase z ktorého pochádza kniha sa vo svojej tvorbe zaoberal primárne filozofiou, na rozdiel od jeho neskoršieho autorského obdobia, v ktorom dominuje predovšetkým aplikovaná etika a ďalšie disciplíny. Napriek tomu zostal verný aj samotnej filozofii, ku ktorej sa neustále vracia ako k určitému východiskovému bodu.

O tom napokon svedčí aj predmetná kniha o filozofii ako umení myslenia. Už v úvode sa odvoláva na Aristotelovu Metafyziku, z ktorej cituje úryvky o filozofii chápanej nie len ako hľadanie pravdy, ale najmä ako výsledok toho, že sa ľudia dokážu niečomu diviť. Práve tento úžas nad neznámymi faktami podnecuje v človeku túžbu po poznaní všeobecných zákonitostí. Filozofia, ako hovorí profesor Słomski, je zamilovanie si múdrosti. Filozof je priateľ múdrosti. Okrem toho ide však aj o odvahu myslieť a klásť si ťažké otázky. Preto charakterizuje filozofiu ako umenie myslieť. Táto definícia pripomína klasickú definíciu politiky ako umenia vládnuť, prípadne inú jej definíciu od Otta von Bismarcka o umení možného. Zaujímavé je, že sa v týchto definíciách používa skôr metaforický význam slova umenie. Pretože nejde o umenie v tom úzkom slova zmysle, skôr o jednu jeho podstatnú črtu, ktorou je dostatok talentu a iných vnútorných predpokladov, o ktorých vieme povedať zhruba toľko, že v podstatne vyššej miere závisia od vonkajších okolností, než od vnútorného úsilia človeka. Veriaci človek povie, že závisia hlavne od Boha a od daností, ktoré človeku udelil. Neveriaci to pomenuje napríklad ako dar prírody, či osobitnú genetickú danosť. Podstatné je, že hovoríme o určitej

esenciálnej vlastnosti, ktorá umelca odlišuje od iného človeka. Táto môže byť do nejakej miery aj výsledkom úsilia daného človeka, ale predpokladáme aj určitý podiel daností, ktoré človek získal bez toho, aby sa o to sám zaslúžil. Preto ak hovoríme o umení myslieť, umení vládnuť, alebo inom podobnom metaforickom chápaní umenia, zdôrazňujeme práve spomínaný súbor esenciálnych vlastností, ktorými človek disponuje, a zároveň sa nimi odlišuje od bežnej priemernej populácie.

Podiel umelcov je od začiatku histórie ľudstva až po dnešnú dobu vždy veľmi obmedzený. Nikdy nejde o nejakú významne početnú spoločenskú triedu. Podobne to býva napokon aj u vládcov, alebo aj filozofov. Paradoxné je, že práve samotný pojem filozofie sa veľmi často používa v obdobnom metaforickom chápaní v kontexte, ktorý vôbec nesúvisí s pôvodným významom slova.

Hovoríme o hernej filozofii v športe, filozofii vývoja produktu v rámci marketingu a mnohých ďalších prenesených významoch tohto slova. Pod filozofiou sa vtedy chápe vždy nejaká vnútorná podstata, základná schéma pre akékoľvek uvažovanie v ľubovoľnej oblasti ľudského života.

Ak Słomski upozorňuje na fakt, že ide o ťažké umenie myslenia, zdôrazňuje jednak to, že ide o výnimočnú činnosť, ktorej nie sú schopní všetci ľudia, respektíve aj to, že jej nie sú schopní za normálnych a bežných okolností. Tu sa celkom približuje pozíciám existencializmu, ktorý vyzdvihuje práve mimoriadne okolnosti, v ktorých je človek nútený vnímať svoju existenciu a uvažovať nad jej podstatou. Naozaj je možné subjektívne i objektívne potvrdiť, že myslenie človeka je do veľkej miery automatizované. Väčšinou si neuvedomujeme ani tak banálnu vec, akou je napríklad dýchanie. Až pokiaľ sa nedostaneme do nejakých ťažkostí. Podobne je to aj so základnými filozofickými otázkami, nad ktorými sa človek nemôže zamýšľať vo víre svojej automatizovanej činnosti. Ak to naozaj chce, je na to potrebné vyvinúť mimoriadne úsilie.

Autor sa snaží čitateľa povzbudiť práve k takémuto uvažovaniu nad uvažovaním samotným, v ktorom vidí zmysel napriek tomu, že je evidentné, že nad niektorými otázkami sa budeme trápiť až do konca života. Kládne si ambiciózny cieľ odpovedať na otázku zmyslu samotnej filozofie v dobe, v ktorej sa väčšinou pragmaticky hľadá len na priamu využiteľ-

nosť všetkých vecí s jasným cieľom. To pramení hlavne zo súčasného nastavenia samotnej vedy. Kniha teda vychádza z otázok klasickej filozofie, ale je zameraná hlavne na otázky dnešnej filozofie a jej významu pre spoločnosť.

To je pochopiteľné aj z toho dôvodu, že sa profesor Słomski vo svojom diele veľmi často orientuje práve na filozofiu 20. storočia a novšiu. V rámci recenzovanej knihy pritom vychádza aj z iných svojich filozofických diel, o ktorých bohatstve svedčí aj počet vlastných odkazovaných zdrojov, ktorých je len v tejto knihe 49. Okrem toho v knihe vychádza z rozsiahleho spektra primárnych zdrojov jednotlivých preberaných filozofov, ako aj všeobecne orientovaných monografií.

Úvodná kapitola knihy sa zaoberá prechodom od mýtu k logu. Ide o klasický obraz predstavy o vzniku filozofie. Tento obraz je rozšírený vo väčšine učebníc, či vysokoškolských skrípt a je dobre známy ako úvodný bod uvažovania o histórii filozofie. Słomski pri riešení tohto obrazu vychádza z všeobecnej koncepcie racionality, pričom sa na jej základe pokúša zamýšľať najmä nad klasickou gréckou filozofiou.

Originálnym bodom jeho úvahy je to, že sa ju snaží vidieť z pozícií dnešnej vedy usilujúcej sa o stanovenie demarkačnej línie medzi racionálnym a iracionálnym – mýtickým, alebo náboženským myslením. Upozorňuje na nejasnosti sprevádzajúce všeobecné predstavy o prvých racionálnych filozofoch prekonávajúcich mytologické myslenie.

Pri analýzach viacerých významných filozofov sme totiž odkázaní na nie úplne hodnoverné sekundárne pramene, rozličné dobové interpretácie, ktoré by samé o sebe nesplnili kritériá dnešnej vedeckej činnosti, a napriek tomu z nich vychádzame ako z faktov o danej dobe. História filozofie obsahuje mnohé problémy, ktoré nie je možné odbiť jednoduchou interpretáciou, čo Słomski vhodným spôsobom ilustruje na rôznych príkladoch, napríklad dodnes nejasnom chápaní termínu voda, ktorý používal Táles a môže označovať napríklad prostredie zmien životných foriem, vlhkosť, alebo aj tekutosť. Zároveň jeho interpretácia nijakým spôsobom nevyklučuje prijatie rôznych mytologických odkazov pojmu voda bežne prijímaných v jeho dobe.

Słomski tak nabáda čitateľa ku kritickému vnímaniu interpretačnej literatúry, čo by sme mohli chápať ako prínosné z hľadiska formovania postoja k samotnému predmetu skúmania. Dnešná doba so sebou nesie mnohé riziká v oblasti dezinterpretácií, na druhej strane však aj podstatne ľahší prístup k zdrojom a štúdiu jazykov a významov, aký nemá v histórii ľudstva obdoby. Preto z celej prvej kapitoly knihy vyplýva, že by sme nemali nekriticky prijímať klasické interpretácie klasickej filozofie, pretože sme teoreticky schopní ju študovať iným spôsobom a s inými možnosťami, než mali autori v minulosti.

K tomu autor napokon plynule prechádza cez pohľady Poppera a Viedenského krúžku a ich snahou o empirický prístup a ich následnú kritiku. Originálnym spôsobom poukazuje na prepojenia v uvažovaní o podstate filozofie pri analýzach jej histórie a jej dnešného obsahu a upozorňuje, že s mytologickým uvažovaním sa často stretávame ešte aj v dnešnej dobe, a dokonca paradoxne práve vo vedeckých kruhoch, ktoré sa odvolávajú na prísne racionálny obsah. Rieši akúsi podstatu vied a zamýšľa sa nad vnútorným obsahom racionality ako takej.

Z jeho úvah napokon vyplýva, že otázka vzťahu medzi logom a mýtom môže byť veľmi presne umiestnená do kontextu dnešnej doby, je stále aktuálna a nie je možné ju uzavrieť príbehom o tom, ako Táles svojim uvažovaním uzavrel epochu starých gréckych bájí a ľudské rácie tak definitívne porazilo bohov Olympu.

V druhej kapitole sa autor venuje otázke slobody, ktorú prepája s náboženstvom. Otázka slobody patrí medzi základné témy filozofického uvažovania, zároveň však stojí aj pri základoch kresťanského náboženstva a jeho obrazu sveta, v ktorom Boh stvoril všetky bytosti ako slobodné a mimoriadne si cení práve hodnotu slobody. Słomski tu uvádza ďalší zaujímavý paradox. Tak ako filozofická koncepcia Boha, ktorá bola dlhé roky jadrom filozofického uvažovania sa dnes stala už iba predmetom histórie filozofie a je veľmi okrajovo riešená v dnešných filozofických smeroch, presne tak aj koncepcia slobody je predmetom historického uvažovania v rámci dnešného náboženského myslenia a naposledy bol riešený v rámci vyhranenia sa personalistov voči chápaní slobody v kontexte existencializmu. Slobodu je možné chápať v mnohých dokon-

ca až vzájomne si protirečiacich významoch tohto pojmu, ktoré postupne autor v diele vysvetľuje.

Sloboda v náboženskom a filozofickom slova zmysle je prezentovaná na základe pohľadov historicky významných autorov, sv. Augustína, Luthera i Kanta, Descarta, pri ktorých stanovisko determinuje odlišné poňatie kategórie vôle. Ako jednu z najviac komplikovaných otázok vo vzťahu k náboženskej slobode vidí autor otázku hriechu. Človek nesie zodpovednosť vo vzťahu k svojmu vnútornému svetu a voľbám, ktoré vykonáva na základe vlastnej viery i svedomia. Polemizuje s Augustínovou definíciou slobody chápanej ako oslobodenie sa od nutnosti konania hriechov, ktorá v praxi nie je človeku reálne dostupná. Všetci ľudia sú z kresťanského pohľadu hriešni, preto by sme mohli súhlasiť s tým, že pojem slobody je komplikovanejší.

Rovnako tak vzdanie sa morálneho rozhodovania v prospech nekona-
nia zla nie je človeku v skutočnosti umožnené. Pri analýze vzťahu nábo-
žensky chápanej slobody a morálky hovorí o добрote Boha, ktorá je ne-
vyhnutne iná než naša dobrota, z čoho vyplýva paradoxné opačné morál-
ne hodnotenie. Tu z nášho pohľadu v celej argumentácii chýba pohľad
východného kresťanstva a koncepcia *theosis*, ktorá celý problém rieši
radikálne odlišným spôsobom.

Považujeme pritom za dôležité pripomenúť, že aj v teologických kon-
cepciách východného kresťanstva je jednoznačne odlišený mystický
a teologický spôsob uvažovania. Racionalita Západu a mystická duchovná
spiritualita Východu je tiež zjednodušením, ktoré je samo o sebe iba vše-
obecne akceptovaným mýtom založeným oveľa viac na všeobecnej ne-
znalosti historických súvislostí, než na podloženom základe. Racionalita
teologického uvažovania prezentovaného na všeobecných snemoch kona-
ných na Východe predstavovala pre vtedajší Rím niekedy až šokujúce
poznanie.

Človek sa v rámci svojho zbožštenia približuje nie len rovnakému spô-
sobu chápania dobra, aký zahŕňa pojem Boha, ale je s ním stotožňovaný
aj na osobnostnej úrovni. Hoci ide stále o tajomstvo, jeho racionálny zá-
klad spočíva práve v radikálne odlišnom pohľade na vzťah morálky

a slobody, než prezentuje pán profesor prevažne na základe diel západných teologických koncepcií.

Tretia kapitola knihy sa zaoberá človekom ako fenoménom. Odpovedá na otázku, v čom spočíva jeho výnimočnosť oproti umelej inteligencii. Za zaujímavú pokladáme aj myšlienku o právach iných bytostí, osobitne zvierat, ktoré ich získali práve až s rozvojom koncepcie práv človeka, teda môžeme ich takýmto spôsobom priamo odvodiť.

Veľmi podnetné je aj filozofické uvažovanie autora nad tým, čo vlastne človeka robí človekom. Ak ide o určitý element racionality, mohli by sme ho stotožniť s logikou. Tá má však veľa rôznych rozmerov, z ktorých nie všetky sú v dnešnej digitálnej dobe vlastné iba človeku. Preto k tejto logike a racionalite pripája profesor Słomski ešte aj morálny rozmer človeka. Zatiaľ neexistujú žiadne náznaky toho, že by morálneho uvažovania mohla byť schopná aj umelá inteligencia. Jeden rozmer ale podmieňuje druhým, a tak ako by logicky uvažujúci človek bez morálky bol podobný stroju, podobne aj morálne uvažujúci človek bez racionality by nemal opodstatnenie.

V ďalšej kapitole venovanej postmodernizmu sa autor snaží vyhýbať obvyklým diskusiám o nejasnosti tohto pojmu. Hovorí o piatich rozmeroch postmodernizmu, z ktorých však iba jeden spĺňa definičné nároky vymedzené touto knihou. Postmodernizmus sa snaží uchopiť v úzkom slova zmysle a oslobodiť ho od módných nálepiek prisudzovaných akémukoľvek intelektuálnemu napätiu, nejednoznačnosti a protichodnosti. Pokusov o jasné chápanie pojmu postmodernizmus už dnes naozaj nie je veľa.

Väčšina autorov sa uspokojí s konštatovaním nejasnosti a nejednoznačnosti, preto už samotná ambícia o objasnenie pojmu v tomto štádiu debaty vzbudzuje rešpekt. Słomski odmieta stotožňovať tento pojem s érou úpadku a dekadencie. Uznáva, že tento smer svojim zameraním presahuje samotnú filozofiu a týka sa tiež prevažne umenia a literatúry. Definíciu podrobuje historickej analýze, v ktorej konštatuje postupnú zmenu chápania pojmu. Zaoberá sa jednotlivými významnými autormi a ich pohľadom na podstatu postmodernizmu, pričom okrem naj-

známejších autorov ako Lyotard, Deleuze, Derrida, alebo Rorty vyzdvihuje aj úlohu sociológov v kultúrnom diskurze.

Zaujímavý je aj prezentovaný názor, že každá historická éra môže mať svoj vlastný postmodernizmus. V rámci ďalšej podrobnej analýzy pojmu prechádza až k možnostiam objektívneho skúmania v rámci vedy. Piata kapitola knihy je venovaná európskej národnej filozofii.

Podrobne sa zamýšľa nad dvoma spôsobmi chápania takto vyznačenej problematiky. Na jednej strane môže predstavovať národná úroveň filozofie akúsi miestnu reflexiu na celosvetový smer so zohľadnením jazykových a iných požiadaviek daného regiónu. Na druhej strane môže ísť o akési vlastné vnútorné úsilie danej spoločnosti reagovať na špecifické problémy, v ktorých sa ocitla.

Pri riešení týchto národných problémov, ktoré sa netýkajú ľudstva a života ako takého sa potom autor prirodzene vracia k základným spôsobom definície filozofie. Kladie si otázku, či takéto uvažovanie v zmysle druhého vymedzenia národnej filozofie je možné vôbec chápať ako filozofiu.

Zaoberá sa tiež pojmom Európa a aj tým, akým spôsobom ovplyvňuje filozofiu globalizácia.

Krátku kapitolu autor venuje praktickej filozofii, kde rieši predovšetkým problém toho, kto a akým spôsobom participuje na filozofickej tvorbe, pričom reflektuje na pojmy profesionality a zvláštneho „*samoosvietenia*“.

Učenie filozofie, ktorým sa zaoberá ďalšia kapitola je analyzované veľmi podrobne. Vzťah medzi didaktickým a filozofickým myslením a konaním sa snaží uchopiť z rôznych uhlov pohľadov, pričom rieši aj nie nepodstatnú jazykovú otázku. Tu je možné znova súhlasiť s autorom v tom, že pri učení sa filozofie skutočne veľmi často vychádzame hlavne zo sekundárnych interpretačných prameňov, čo pri niektorých zložitých otázkach môže predstavovať výrazný odklon od pôvodne zamýšľaných významov daného filozofa. Takýto paradox v knihe pekne ilustruje aj anekdota o starom Marxovi, ktorý vyhlasuje, že v žiadnom prípade nechápe sám seba ako marxistu.

V posledných dvoch kapitolách profesor Słomski syntetizuje myšlienky celej knihy. Rieši pojem filozofického myslenia a podrobnejšie odôvodňuje svoje chápanie filozofie ako umenia myslieť. Toto uvažovanie podopiera postojmi celej plejády významných filozofov, pričom nachádza mnohé spoločné body medzi klasickou antickou filozofiou a filozofickým myslením dnešnej doby.

Pozícia filozofie je dnes sporná, čo ilustruje debata o pohľadoch Wittgensteina.

V závere sa objavuje určitý pesimistický pohľad na zužovanie priestoru pre filozofické skúmanie a mechanizáciu celého procesu.

Optimistickým záverom je však tvrdenie o tom, že filozofické myslenie nikdy nebude doménou profesionálov a neočakávané výsledky môžu dosiahnuť akikoľvek výnimoční jedinci, ktorí dokážu uvažovať za horizontom vlastnej špecializácie.

Knihá ako celok nie je jednoduchou učebnicou filozofie, naopak vyvracia mnohé triviálne tvrdenia, ktoré sa v takýchto učebniciach nachádzajú.

Prináša niekedy viac otázok ako odpovedí, ale to je dané už samotným predmetom výskumu.

Podnecuje uvažovanie o mnohých otázkach, ktoré nie sú jednoduché, naopak vyžadujú si značné intelektuálne úsilie.

Preto by sme mohli súhlasiť so základným tvrdením autora o tom, že filozofické myslenie je naozaj umením.